

دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر
فصلنامه‌ی علمی- پژوهشی فضای جغرافیایی

سال چهاردهم، شماره‌ی ۴۷
پاییز ۱۳۹۳، صفحات ۱۲۵-۱۰۱

محمد اجزاء شکوهی^۱
خدیدجه بوذرجمهری^۲
مصطفی ایستگلدی^۳
مهدی مودودی^۴

بررسی اثرات گردشگری بر کیفیت زندگی جامعه میزبان نمونه مطالعاتی: شهر بندر ترکمن

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۲/۰۳/۲۹

تاریخ دریافت مقاله: ۹۱/۰۳/۰۴

چکیده

امروزه گردشگری به‌عنوان گسترده‌ترین صنعت خدماتی دنیا، جایگاه ویژه‌ای در عرصه‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی به خود اختصاص داده است. رشد و توسعه این صنعت در دهه‌های اخیر در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه سبب بازساخت و تغییرات اجتماعی، اقتصادی و محیطی گوناگونی در محیط و جامعه میزبان گشته است. یکی از این ابعاد بسیار مهم بحث تاثیر گردشگری بر روی کیفیت زندگی جامعه میزبان می‌باشد. که در این زمینه مطالعات اندکی انجام شده و به همین خاطر درک محدودی از این مقوله وجود دارد. نوشتار حاضر نیز با درک این موضوع سعی در بررسی اثرات گردشگری بر کیفیت زندگی جامعه میزبان دارد و از این جهت شهر

E- mail: shokouhim@um.ac.ir

۱- دانشیار گروه جغرافیا دانشگاه فردوسی مشهد.

۲- دانشیار گروه جغرافیا دانشگاه فردوسی مشهد.

۳- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد.

E- mail: mododi_61@yahoo.com

۴- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه فردوسی مشهد.

بندرترکمن را به‌عنوان نمونه مطالعاتی انتخاب نموده است. روش تحقیق تحلیلی- توصیفی می‌باشد و گردآوری اطلاعات از طریق پرسشنامه در یک نمونه ۳۷۵ نفری از ساکنین شهر بندرترکمن صورت گرفته است. فرایند محاسبات در این مقاله بر اساس روش تحلیل عاملی قرار دارد. به این منظور ۴۸ شاخص در ابعاد مختلف کیفیت زندگی انتخاب شدند که این شاخص‌ها به ۴ عامل تقلیل یافته‌اند و ۷۷/۷ درصد واریانس را در بر می‌گیرند. در بین ۴ عامل برتر به ترتیب نسبت تأثیرپذیری، عامل اقتصادی ۲۸/۵۶ درصد، عامل اجتماعی- فرهنگی ۲۱/۴۴ درصد، عامل فیزیکی (مسائل زیست محیطی) ۱۵/۱۷۳ درصد، عامل فیزیکی (زیرساخت‌ها) ۱۲/۵۹ درصد از واریانس را تبیین می‌کنند.

کلید واژه‌ها: گردشگری، کیفیت زندگی، جامعه میزبان، تحلیل عاملی، شهر بندرترکمن.

مقدمه

امروزه صنعت گردشگری^۵ از مهم‌ترین فعالیت‌های اقتصادی و در شمار سه صنعت عمده جهان محسوب می‌شود و در مدت کوتاهی توانسته است ارقام بزرگی از مبادلات جهانی را به خود اختصاص دهد (فاضل نیا و هدایتی، ۱۳۸۹: ۱۴۸-۱۴۹). و به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین صنایع دنیا مطرح می‌باشد و رشد سریع آن تغییرات اجتماعی، اقتصادی و محیطی فراوانی را به دنبال داشته است (تقوی و سلیمانی، ۱۳۸۸: ۱۵۹). گردشگری و گذران اوقات فراغت به شیوه‌ای جدید، پدیده‌ای پیامدی و همزمان جزء جدایی ناپذیر جامعه صنعتی و حلقه‌ای مهم در باز تولید آن گشته است (مومنی و دیگران، ۱۳۸۷: ۱۴). در واقع گردشگری یکی از جریان‌های جهانی است که به خوبی بیانگر ترکیب امور اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است (هولجوا و ایوانکا^۶، ۲۰۰۳: ۱۳۲) و فعالیتی است که غیر از مزایای اقتصادی و اشتغال‌زایی، تأثیرات اجتماعی و فرهنگی بسیاری دارد (هزارجریبی و نجفی، ۱۳۸۹: ۵۴). چرا که گردشگری درباره مکان‌ها و فضاهایی است که در فرهنگ‌ها، اقتصادها و زندگی‌های اجتماعی جوامع قرار دارند (سارانیمی و کیلانن^۷، ۲۰۱۱: ۱۳۳). اثرات گردشگری را به‌طور کلی می‌توان در چهار دسته طبقه بندی کرد: اثرات اقتصادی، سیاسی، اجتماعی- فرهنگی و زیست محیطی که هر یک از این طبقات شامل اثرات مثبت و منفی می‌باشند

5 -Tourism

6 - Holgeva & Ivanka

7- Saraniemi & kylanen

(زاهدی، ۱۳۸۸: ۵). در زمینه آثار اقتصادی می‌توان به ایجاد درآمد و اشتغال برای ساکنان محلی در عرضه‌ی فضا برای استفاده گردشگران (فرهودی و دیگران، ۱۳۸۹: ۴۶) و تاثیرات اجتماعی، تغییراتی است که در زندگی مردم جامعه میزبان رخ می‌دهد. این تغییرات به سبب تماس مردم محلی یا گردشگران به وجود می‌آید. تاثیرات فرهنگی نیز تغییراتی است که در شیوه‌ی زندگی، سبک معماری، هنر و آداب و رسوم جامعه‌ی میزبان رخ می‌دهد (حاجی نژاد و دیگران، ۱۳۸۸: ۹۵). اثرات زیست محیطی توسعه گردشگری بر محیط زیست از ابعاد سیستمی برخوردار بوده و مجموعه علوم فضایی، فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی و مدیریتی را متأثر می‌سازد (بهینافر و منصوره دانشور، ۱۳۸۹: ۳-۴). این اثرات در منطقه مقصد، جایی که گردشگران با محیط، اقتصاد، فرهنگ و جامعه محلی در تعامل هستند به راحتی قابل مشاهده است. از این رو اثرات گردشگری تحت عنوان اثرات اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و محیطی مورد توجه قرار می‌گیرد. در واقع گردشگری مقوله‌ای چند وجهی است، که اغلب ترکیبی از ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی می‌باشد. بنابراین هنگامی که به هر یک از این تاثیرات توجه می‌شود باید توجه داشت که این تاثیرات چند وجهی هستند. به عبارت دیگر نمی‌توان به راحتی اثرات گردشگری را تنها در مقوله‌های اجتماعی، محیطی یا اقتصادی به صورت مجرد طبقه بندی نمود، در حالی که این امر به سمت مقوله‌ای چند وجهی با ابعاد در هم تنیده تمایل دارد (ماسون^۸، ۲۰۰۳: ۲۸). با توجه به تاثیر شگرف گردشگری در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در جوامع امروز، باید با نظری بلند و مدیریتی عالمانه، آگاهانه و با برنامه‌ریزی درست، در جهت گسترش آن تلاش کرده و آثار منفی آن را به حداقل رسانید (صدرموسوی و کهنمویی، ۱۳۸۶: ۱۳۰). امروزه بخش وسیعی از ادبیات گردشگری به نتایج اقتصادی و نقش مثبت آن در ایجاد اشتغال و فرصت‌های جدید متمرکز می‌شود و سایر ابعاد مورد بی‌مهری و غفلت واقع شده است (نوری کرمانی و دیگران، ۱۳۸۸: ۱۳۹). یکی از این ابعاد بسیار مهم بحث تاثیر گردشگری بر روی کیفیت زندگی جامعه میزبان می‌باشد. مقوله کیفیت زندگی^۹ در سالیان اخیر تبدیل به موضوع مباحثات متعددی گشته است (آندریک و نیاپان، ۲۰۱۱: ۲۴۸). و در زمینه برنامه‌ریزی شهری نیز مباحث مهمی را ایجاد کرده است به گونه‌ایی که امروزه کیفیت زندگی شهری به عنوان

کلیدی‌ترین مفهوم در برنامه‌ریزی شهری است. بر این اساس در بسیاری از کشورهای توسعه یافته برنامه‌ریزان در تلاش برای نمایش سطوح کیفیت زندگی در سطوح مختلف جغرافیایی هستند تا از این طریق بتوان راهکارهای بهینه‌ای را برای بهبود کیفیت زندگی نواحی عقب مانده از منظر شاخص‌های مورد بررسی بیابند (فرجی ملانی و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۳). مطالعات متعددی در زمینه متاثر شدن ساکنان از تاثیرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی گردشگری صورت گرفته است اما در زمینه تاثیر گردشگری بر کیفیت زندگی ساکنان مطالعات اندکی انجام شده است. به همین خاطر درک محدودی از تاثیر گردشگری بر روی کیفیت زندگی ساکنان در ایران وجود دارد (عارف، ۲۰۱۱: ۲۶). از این رو نوشتار حاضر نیز با درک مسئله فوق سعی در بررسی اثرات گردشگری بر کیفیت زندگی جامعه میزبان دارد و بدین منظور شهر بندرترکمن را به عنوان نمونه مطالعاتی انتخاب کرده است. و اثرات گردشگری بر کیفیت زندگی ساکنان آن را از طریق سه مولفه اصلی: اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و فیزیکی (زیست محیطی و تسهیلات و زیرساخت‌ها) و شاخص‌های مرتبط با آنها مورد بررسی قرار می‌دهد. و در پی دستیابی به این سوال می‌باشد که تاثیر گردشگری بر جنبه‌های مختلف کیفیت زندگی ساکنان شهر بندرترکمن چگونه می‌باشد؟

چهارچوب نظری تحقیق

گردشگری به عنوان شکل با اهمیتی از فعالیت‌های انسانی اثرات مهمی دارد. این اثرات در منطقه مقصد جایی که گردشگران با محیط محلی، اقتصاد، فرهنگ و جامعه تعامل دارند بسیار مشهود است. همچنین در این راستا است که بخش زیادی از فعالیت‌های برنامه‌ریزی گردشگری در رابطه اثرات گردشگری صورت می‌پذیرد (ماسون، ۲۰۰۳: ۱۰). اثرات توسعه گردشگری، فرایند پیچیده تغییر و مبادله بین گردشگران، سکونتگاه‌های میزبان و مقصدها را شامل می‌شود (یون^۱، ۲۰۰۲: ۱۴). گردشگری امروزه در رویکرد به فضاهای جغرافیایی اثرات مختلفی بر جای می‌نهد که در پیرامون بر جای نهادن آثار مثبت و منفی در مقاصد گردشگری پردازش می‌شود (کدیور و سقایی، ۱۳۸۴: ۱۱۳). این اثرات طیف گسترده‌ای از اثرات اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و زیست محیطی را شامل می‌شود. با توجه به تنوع و پیچیدگی فعالیت‌های گردشگری، اثرات ناشی از این فعالیت‌ها نیز ابعاد گسترده و به هم پیوسته‌ای دارند که باید در مطالعه‌ی اثرات گردشگری به آنها توجه شود.

گردشگری و جامعه میزبان^{۱۱}

گردشگری اثرات گوناگونی بر مقصد و جامعه میزبان به جای می‌گذارد. این اثرات طیف گسترده‌ای از اثرات اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و یا زیست محیطی را شامل می‌شود. با توجه به تنوع و پیچیدگی فعالیت‌های گردشگری، اثرات ناشی از این فعالیت‌ها نیز ابعاد گسترده و به هم پیوسته‌ای دارند که باید در مطالعه‌ی اثرات گردشگری به آن‌ها توجه شود. نوع و میزان اثرات گردشگری در یک مقصد از عوامل متعددی متأثر می‌شود؛ از جمله مهم‌ترین این عوامل ویژگی‌های جامعه میزبان و میهمان و ماهیت فعالیت‌های گردشگر در مقصد می‌باشند. طبق نظر برنز و هلدن زمانی که اختلاف زیادی بین فرهنگ جامعه‌ی میزبان و جامعه‌ی مبداء وجود داشته باشد، احتمال افزایش اثرات بسیار خواهد بود (ضیایی و ترابیان، ۱۳۸۹: ۲۰۷). هم‌چنین میان چرخه‌ی حیات گردشگری و تاثیرات گردشگری بر جامعه ساکنان رابطه‌ای مستقیم وجود دارد، بدین ترتیب که در مرحله اولیه توسعه گردشگری، معمولاً مقدار زیادی از آرزوها و اشتیاق ساکنان مقصد به خاطر فواید اقتصادی درک شده برآورد می‌شود ولی از آن جا که در مراحل بعد، به خاطر بروز تغییرات ناخوشایند در محیط طبیعی و نوع گردشگرانی که جذب شده‌اند، درک و تصور مردم از اثرات گردشگری به تدریج منفی می‌شود معمولاً در مرحله اولیه توسعه گردشگری، فواید اقتصادی بیشتر نمود پیدا می‌کنند ولی در مراحل بعد توسعه در مقیاس انبوه و کنترل نشده، هزینه‌های اجتماعی و محیطی نیز جلوه‌گر می‌شوند. با این حال، متناسب با عوامل مختلفی چون اهمیت فعالیت گردشگری محلی، ظرفیت گردشگران و فعالیت‌های آن‌ها، استحکام محیط زیست محلی و اقتدار فرهنگ و سنن محلی، سطح این تاثیرات تغییر می‌کند (فیروزجایی و دیگران، ۱۳۸۶: ۳-۵) ساکنان هر منطقه میزبانی ممکن است گردشگری را بخاطر پتانسیل آن برای اشتغال‌زایی، تولید درآمد و ارتقاء تسهیلات و زیرساخت‌های عمومی، مقوله‌ای مثبت ارزیابی نمایند. همان‌طور که در بسیاری از جوامع میزبان دیده شده است. در مقابل، ساکنان هر منطقه میزبانی نیز ممکن است گردشگری را بخاطر هزینه‌های اجتماعی- فرهنگی و محیطی مقوله‌ای منفی قلمداد نمایند، همان‌طور که در جوامع میزبان بسیاری دیده شده است (آندرویتس و وائوگان^{۱۲}، ۲۰۰۳: ۱۷۲). به طور کلی زمانی که جامعه‌ای مقصدی جهت گردشگران گردید،

---

11 -Host community

12 - Androititis & Vaughan

زندگی ساکنان این جامعه تحت تاثیر گردشگری قرار خواهد گرفت، و حمایت ساکنان جهت توسعه، برنامه‌ریزی، اقدام موفق و گردشگری پایدار لازم و ضروری می‌باشد (عارف، ۲۰۱۱: ۲۶). در واقع بدون برنامه‌ریزی گردشگری، تبعات ناخواسته بسیاری ممکن است گسترش پیدا کند. این تبعات شامل آسیب بر روی محیط طبیعی، اثرات مخرب بر روی محیط فرهنگی و کاهش زمینه‌های مزایای اقتصادی می‌باشد. تجربه منفی مقاصد گردشگری بدون برنامه و موفقیت مقاصد محلی و منطقه‌ای با برنامه تائیدی است بر این‌که توسعه گردشگری باید بر اساس یک فرایند برنامه‌ریزی صورت گیرد که شامل یک ارزیابی معتبر از منابع در مکان‌های مقصد و پتانسیل‌های جذاب این مکان‌ها باشد (Kim, 2002: 23). اثرات گردشگری بر جامعه میزبان در ابعاد مختلف و با در نظر گرفتن مثبت و منفی بودن آن به‌طور کلی در جدول شماره (۱) ارائه می‌گردد.

جدول ۱- اثرات مختلف گردشگری بر جامعه میزبان

اقتصادی	
تأثیرات مثبت	تأثیرات منفی
- متنوع سازی اقتصاد محلی	- افزایش شاخص قیمت کالاها و خدمات در مقاصد گردشگری
- توسعه و ارتقاء شاخص‌های توسعه در مناطق در حال توسعه	- تعارض بین عرضه و تقاضای زمین و بی عدالتی در تقسیم آن
- افزایش تقاضا برای خدمات و کالاهای ویژه	- هزینه‌های اقتصادی بالا جهت گسترش آن در مناطق در حال توسعه
- جذب تعداد زیادی نیروی کار به دلیل کارگر بودن صنعت.	- افزایش قیمت املاک محلی
- تسریع جریان پول در اقتصاد جامعه.	- عدم توازن اقتصادی مناطق در صورت انحصار در منطقه خاص
- بهبود حمل و نقل محلی و ارتقاء سطح دسترسی‌ها به بازارهای محلی.	- تغییر مالکان زمین از بومی به غیر بومی
- تقویت بنیه اقتصادی و فعالیت‌های کشاورزی منطقه	- پایین بودن سطح درآمد در نتیجه‌ی فصلی بودن گردشگری
- افزایش بازرگانی درون مرزی.	- افزایش هزینه‌ی زندگی ساکنان منطقه
- بهبود استفاده از زمین	- جابجایی در اشتغال افراد بومی.
- ایجاد بازارهای جدید برای تولیدات محلی	- وابستگی شدید منطقه به صنعت گردشگری و یک بعدی شدن فعالیت
- خلق فرصت‌های شغلی جدید .	های اقتصادی در منطقه

محیطی	
تأثیرات مثبت	تأثیرات منفی
<ul style="list-style-type: none"> - نویساری ساختمان‌ها و آثار و سای تهای تاریخی موجود. - ایجاد انگیزه و اقدام برای برنامه‌ریزی و مدیریت محیط طبیعی. - حفاظت مستمر و دائم محیط - بهبود پرداخت‌ها برای حفاظت از سایت‌های باستانی و تاریخی - توسعه زیر ساخت‌ها - افزایش آگاهی ساکنین نسبت به محیط طبیعی و فرهنگی - کمک به حفاظت از منابع طبیعی - به سازی محیط 	<ul style="list-style-type: none"> - تولید زیاله، آلودگی آب‌ها از فاضلاب تصفیه نشده و . . - آلودگی هوا، آب، صدا و منظر - از هم گسیختگی اکولوژیکی. - بروز مشکلات کاربری زمین - ایجاد تأسیسات فیزیکی و به زیر ساخت و ساز رفتن اراضی کشاورزی. - آلودگی و شلوغی ترافیک سواره و پیاده. - تمرکز ناکارآمد خدمات رفاهی. - صدمه به سایت‌های باستانی و تاریخی و نواحی دیدنی دیگر - وارد آمدن فشار بیش از حد به توان محیط زیست - تخریب جنگل‌ها، تالاب‌ها، و سایر زیست‌گاه‌های منحصر به فرد و خاص - گسترش روستاهای شلوغ و کثیف - شیوع بیماری‌های مسری
اجتماعی - فرهنگی	
تأثیرات مثبت	تأثیرات منفی
<ul style="list-style-type: none"> - گسترش تبادلات فرهنگی بین گردشگران و افراد بومی. - رشد شخصیت و شکوفائی استعدادها و ارتقاء سطح دانش و آگاهی ساکنین - بهبود عدالت بین مردان و زنان از جهت دست یابی به فرصت‌های شغلی. 	<ul style="list-style-type: none"> - عدم انعکاس مناسب فرهنگ و آداب و رسوم منطقه بازدید شده. - پوشش نامناسب گردشگران در مواردی و اثرات منفی بر بومیان. - متأثر ساختن جامعه میزبان از فرهنگ و آداب و رسوم گردشگران. - امکان افزایش ناامنی و هرج و مرج در منطقه

<p>- تشدید تضاد اجتماعی بین طبقات مختلف مردم.</p> <p>- امکان رایج شدن کالاهای لوکس و گسترش مصرف گرایی</p> <p>- به خطر افتادن غنای فرهنگی و اصالت فرهنگی جامعه</p> <p>- تغییر نحوه‌ی زندگی افراد بومی کشور میزبان</p> <p>- فاصله درآمدی بومیان و گردشگران منجر به اثرات نمایشی می‌گردد</p> <p>- گردشگری منجر به جنبه تجاری پیدا کردن برخی جنبه‌های فرهنگی میشود.</p>	<p>- توسعه روابط فکری، فرهنگی، و اجتماعی جامعه میزبان و مهمان.</p> <p>- شناخت مردم از فرهنگ و تمدن کشورهای دیگر</p> <p>- حفظ و اشاعه‌ی هنرهای سنتی و آداب و رسوم باستانی</p> <p>- احیاء هویت فرهنگی و احساس غرور ملی</p> <p>- بهبود کیفیت زندگی جامعه میزبان</p> <p>- ایجاد تحول، نوسازی و معرفی فرهنگ محلی.</p>
---	--

(خانی و دیگران، ۱۳۸۸: ۵۵)

گردشگری، پایداری و کیفیت زندگی

رشد شتابان گردشگری طی دهه‌های گذشته و آینده نگرایی‌های مبتنی بر آن، همراه با تاکید‌ی که کارشناسان کشورهای رو به رشد بر تقویت و پشتیبانی این فعالیت در جهت اهداف توسعه پایدار در این ممالک روا می‌دارند، مفهوم تازه‌ای را در مدیریت گردشگری مطرح کرده است که ما از آن به عنوان توسعه پایدار گردشگری یاد می‌کنیم. این استراتژی نه تنها کشورهای در حال توسعه بلکه جهان صنعتی را نیز شامل می‌شود (فنی و محمدنژاد، ۱۳۸۸: ۹-۸). برخی از کشورهای جهان، همگام با برنامه‌ریزی برای توسعه‌ی گردشگری و در نهایت توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، به بعد پایداری آن نیز توجه دارند و سیاست توسعه‌ی پایدار گردشگری را در پیش می‌گیرند. در گردشگری پایدار، توجه به نیازهای جامعه‌ی میزبان اهمیت فراوانی دارد و به هنگام برنامه‌ریزی و در فرایند مدیریت، به این نیازها توجه زیادی می‌شود، به ویژه در چنین صنعتی به این مسئله توجه می‌شود که مبادا این موضوع بر ساختار فرهنگی و اجتماعی جامعه‌ی میزبان، تاثیرات ویرانگر یا منفی بگذارد (حاجی نژاد و دیگران، ۱۳۸۸: ۹۲). هم‌چنین گردشگری پایدار نیازهای کنونی گردشگران و هم‌چنین نسل‌های آتی را پاسخ می‌دهد و بین ابعاد محیطی، اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی تعادل برقرار می‌سازد، یعنی گردشگری پایدار به دنبال سنجش ظرفیت تحمل اکولوژیکی، امکان سنجی اقتصادی و مقبولیت اجتماعی-فرهنگی است (اکبرپور و نوربخش، ۱۳۸۹: ۶۵) و به سمت کاهش خطرات فرهنگی-محیطی، رضایت گردشگران و افزایش رشد اقتصادی برای مدت زمان طولانی و حفظ تعادل بین ظرفیت رشد گردشگری و ضرورت‌های زیست محیطی در منطقه گرایش دارد (طالب و دیگران، ۱۳۸۷: ۳۱). چرا که در واقع توسعه پایدار فرایند تغییر در استفاده از منابع، هدایت سرمایه‌گذاری‌ها، سمت‌گیری

توسعه تکنولوژی و تغییر ساختاری و نهادی است که با نیازهای حال و آینده سازگار باشد. پایداری در گردشگری، مستلزم توجه نظام مند به ابعاد فنی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، تاریخی و زیست محیطی در حرکت به سوی استفاده از جاذبه‌های گردشگری مطابق با نیاز امروز و حفظ و ماندگاری این منابع برای آینده است (شجاعی و نوری، ۱۳۸۶: ۶۸). هدف‌های گردشگری پایدار نیز، بهبود کیفیت زندگی جامعه میزبان، رعایت برابری یا مساوات بین دو نسل و درون یک نسل، حفظ کیفیت محیط زیست از طریق حفظ سیستم زیست محیطی، حفظ یکپارچگی و انسجام فرهنگی و همبستگی اجتماعی بین جوامع و ایجاد تسهیلات و امکانات است، به گونه‌ای که دیدار کنندگان بتوانند تجربه‌های ارزشمندی کسب کنند می‌باشد (ابراهیم زاده و آقاسی زاده، ۱۳۸۸: ۱۰۹). و این دیدگاه، گردشگری را در غالب مرزها مدنظر قرار داده و رابطه‌ای مثلث وار میان جامعه میزبان و سرزمین آن را از یک جهت و جامعه میهمان، یعنی گردشگران را از سوی دیگر با گردشگری برقرار می‌سازد (افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۵: ۷). با توجه به دیدگاه توسعه پایدار گردشگری متوجه می‌شویم که این دیدگاه به ارتقاء و توسعه همه جانبه جوامع میزبان در زمینه فرایند گردشگری توجه دارد. هم‌چنین یکی از اهداف گردشگری پایدار بهبود کیفیت زندگی جامعه میزبان می‌باشد. بحث کیفیت زندگی به تازگی در ادبیات توسعه پایدار و برنامه‌ریزی توسعه اجتماعی و مباحث اقتصاد نوین مطرح شده و جایگاه ویژه‌ای یافته است و دولت‌ها در سطح ملی و محلی و نیز موسسات متعددی بر روی سنجش و شاخص سازی آن کار می‌کنند (فرجی و دیگران، ۱۳۸۹: ۲) در واقع با فراتر رفتن مباحث توسعه از حوضه دانش اقتصادی و طرح مباحث توسعه اجتماعی، شاخص‌های اجتماعی و سنجه‌های مربوط به نیازهای اساسی مورد توجه قرار گرفتند و بر این نکته تاکید می‌شد که همراه با رشد تولید ناخالص داخلی الزامات بهزیستی حاصل نمی‌شود (غفاری و اونق، ۱۳۸۵: ۱۶۱). و به همین خاطر در طول سه دهه‌ی اخیر به عنوان جانشینی برای رفاه مادی، به اصلی‌ترین هدف اجتماعی کشورهای مختلف تبدیل شده است. (باسخا و دیگران، ۱۳۸۹: ۹۶). از منظر دیگر می‌توان گفت به دلیل گسترش روند صنعتی شدن و پیشرفت فناوری که توجه به بعد کمی زندگی انسان را مد نظر قرار می‌دهد و هم‌چنین به دنبال غفلت از جنبه‌های کیفی زندگی انسان، این مقوله طی چند دهه‌ی گذشته در کشورهای غربی مورد توجه اندیشمندان و متفکران علوم انسانی قرار گرفته است (ربانی خوراسگانی و کیانپور، ۱۳۸۶: ۶۷). کیفیت زندگی

مفهومی جامع بوده به طوری که به عنوان محصولی از تعامل تعدادی از فاکتورهای مختلف نظیر سلامتی اجتماعی، اقتصادی و شرایط محیطی می‌باشد، که این عوامل در مجموع اغلب در شیوه‌های گوناگون بر توسعه انسانی و اجتماعی در سطح خصوصی (فردی) و اجتماعی تاثیر می‌گذارند (Spa, 2009: 15). همچنین کیفیت زندگی، به نوعی بیانگر وضعیت افراد ساکن در یک کشور یا منطقه می‌باشد (Roback, 1982: 1259). در واقع مفهومی است که برای ترسیم توسعه‌ی رفاه در یک جامعه به کار می‌رود. (Schaloch, et al, 2000: 78). تعریف کردن این مفهوم مشکل می‌باشد به خاطر این که آن یک تجربه ذهنی^{۱۳} می‌باشد که به ادراکات و احساسات فردی بستگی دارد. بیشتر از ۱۰۰ تعریف و مدل از کیفیت زندگی وجود دارد، با این وجود در سال‌های اخیر بر این موضوع توافق وجود دارد که آن (کیفیت زندگی) مقوله‌ایی چند وجهی و ساختی فعل و انفعالی دارد که شامل جنبه‌های بسیاری از زندگی و محیط افراد می‌باشد (Andereck & Nyaupane, 2011: 248). از سوی دیگر، کیفیت زندگی به شدت متأثر از زمان و مکان است و مولفه‌ها و عوامل تشکیل دهنده‌ی آن با توجه به دوره زمانی و مکان جغرافیایی تغییر خواهند کرد به همین دلیل با وجود اجرای تحقیقات فراوان در مورد دامنه وسیعی از معرف‌های ذهنی و عینی کیفیت زندگی، هیچ نظریه یا ابزار سنجش حمایت شده‌ای که مورد قبول همه باشد برای این کار وجود ندارد. (حریرچی و دیگران، ۱۳۸۸: ۹۲-۹۳) با این وجود بیشتر نظریه‌ها در زمینه کیفیت زندگی در مورد ویژگی‌های زیر اشتراک نظر دارند: احساس عمومی خوشبختی، حس مثبت از روابط اجتماعی و فرصت بروز توانایی‌های فردی و در مجموع این مفهوم اشاره به متغیرهایی چون سلامتی، ثبات سیاسی و امنیت، زندگی خانوادگی، زندگی جمعی، امنیت شغلی و نظایر این‌ها دارد (قربانی و تیموری، ۱۳۸۹: ۴۹). همچنین این مفهوم رابطه تنگاتنگی بین فرد و فضای زندگی او دارد به طوری که می‌توان آن را به عنوان رابطه بین ادراکات فردی و احساسات مردم با تجربه‌های آن‌ها در درون فضایی که در آن زندگی می‌کنند تعریف نمود (رضوانی و دیگران، ۱۳۸۹: ۳۹). به طور کلی هدف کلی تمام مطالعات در زمینه کیفیت زندگی مناطق شهری دستیابی به نتایجی است که برای بهبود شرایط زندگی ساکنین شهری مورد استفاده قرار گیرد. ترکیب یک محیط فیزیکی سالم با عدالت اجتماعی و اقتصاد زیربنایی اهدافی هستند که این مطالعات و تحقیقات در پی دستیابی به آن هستند (Tazebay et al, 2010: 1360). همچنین تلاشی در جهت ایجاد شهر سالم و فراهم آوردن خدمات شهری مناسب و در دسترس برای همگان در چهارچوب پایداری است. (موسوی و باقری کشکولی، ۱۳۹۱: ۹۶). با این تفاسیر در چند دهه اخیر، شناخت، اندازه‌گیری و بهبود کیفیت زندگی از

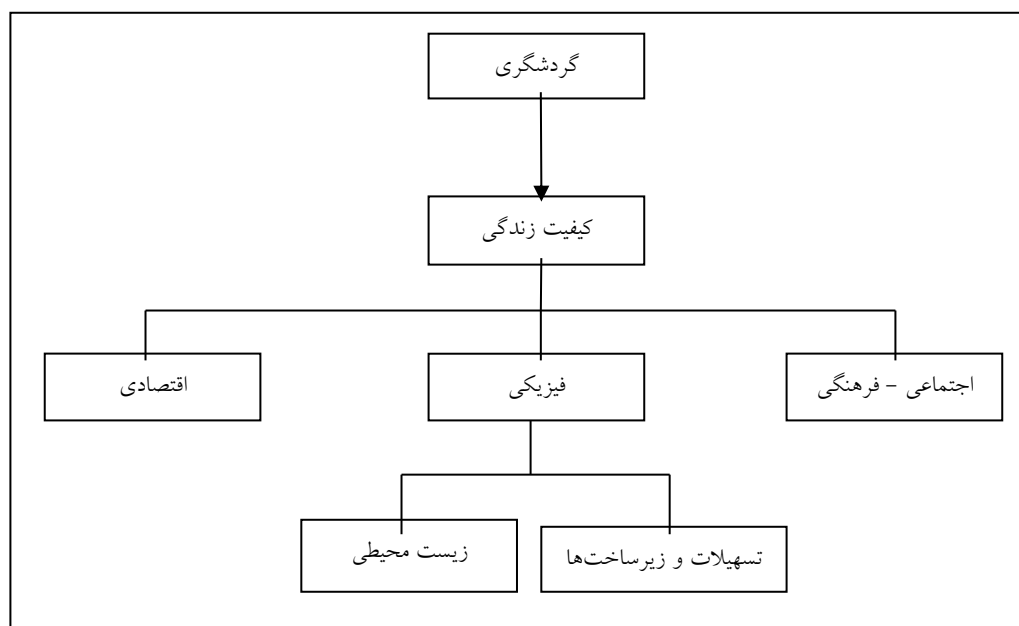
اهداف عمده افراد، محققان، برنامه‌ریزان و دولت‌ها بوده است همچنین امروزه بهبود آن، هدف اصلی تمام برنامه‌ریزی‌ها است و وجود مشکلات مختلف مطالعات جنبه‌های مختلف این مفهوم را ضرورت می‌بخشد (پهلوان‌زاده و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۰۳). تحقیقات در زمینه کیفیت زندگی، سفر و گردشگری نشان می‌دهد که سفر مزایای مثبت مستقیم و غیر مستقیم زیادی نظیر سطوح بالاتری از شاد بودن، ارتقاء سلامتی، افزایش امید به زندگی، افزایش عزت نفس، بالا بردن سطح رضایت‌مندی در جنبه‌های مختلف زندگی و به طور کلی رضایت از زندگی را به همراه دارد و بر مقولات مرتبط با توانایی گردشگری در هم ارتقاء و کاهش کیفیت زندگی ساکنان جوامع میزبان تاکید دارند (Neal, et al, 2007: 154). موارد فوق تاثیرات گردشگری را بر کیفیت زندگی جوامع میزبان به عنوان هدف اصلی توسعه اجتماعی متذکر می‌گردد. جدول شماره (۲) این تاثیرات را نشان می‌دهد.

جدول ۲- تاثیرات گردشگری بر کیفیت زندگی

تاثیرات	مثبت	منفی
اقتصادی	پویایی اقتصاد، ایجاد اشتغال و استخدام.	افزایش قیمت در طی رویدادهای خاص ظهور رانت خواری زمین.
فیزیکی	ساخت امکانات جدید. بهبود زیرساخت های محلی.	آسیب‌های زیست محیطی. ازدحام
اجتماعی	تقویت اساس جامعه از طریق کار داوطلبانه	توسعه حرص و آز. تسریع روندهای نامطلوب اجتماعی نظیر: شهرنشینی انجام گسیخته.
روانشناسی	افزایش غرور محلی و شادابی جامعه افزایش آگاهی از ادراکات غیر محلی	گرایش به سمت نگرش دفاعی مربوط به مناطق میزبان. افزایش درگیری‌ها بین جامعه میهمان و میزبان
فرهنگی	به وجود آمدن ایده‌های جدید در نتیجه قرار گرفتن در معرض دیگر فرهنگ‌ها و روش‌های زندگی. تقویت سنن و ارزش‌های محلی.	تجاری کردن فعالیت‌هایی که ممکن است شخصی یا ماهیت خصوصی داشته باشند. تغییر در ماهیت فعالیت‌های فرهنگی برای تطبیق با گردشگری.
سیاسی	ارتقاء شناخت بین‌المللی از منطقه و ارزش‌های آن. اشاعه ارزش‌های سیاسی که توسط دولت یا مردم انجام می‌شود.	بهره‌برداری اقتصادی نخبگان سیاسی از مردم برای ارضای جاه طلبی‌ها تحریف ماهیت واقعی رویدادها برای منعکس کردن ارزش‌های روز نظام سیاسی.

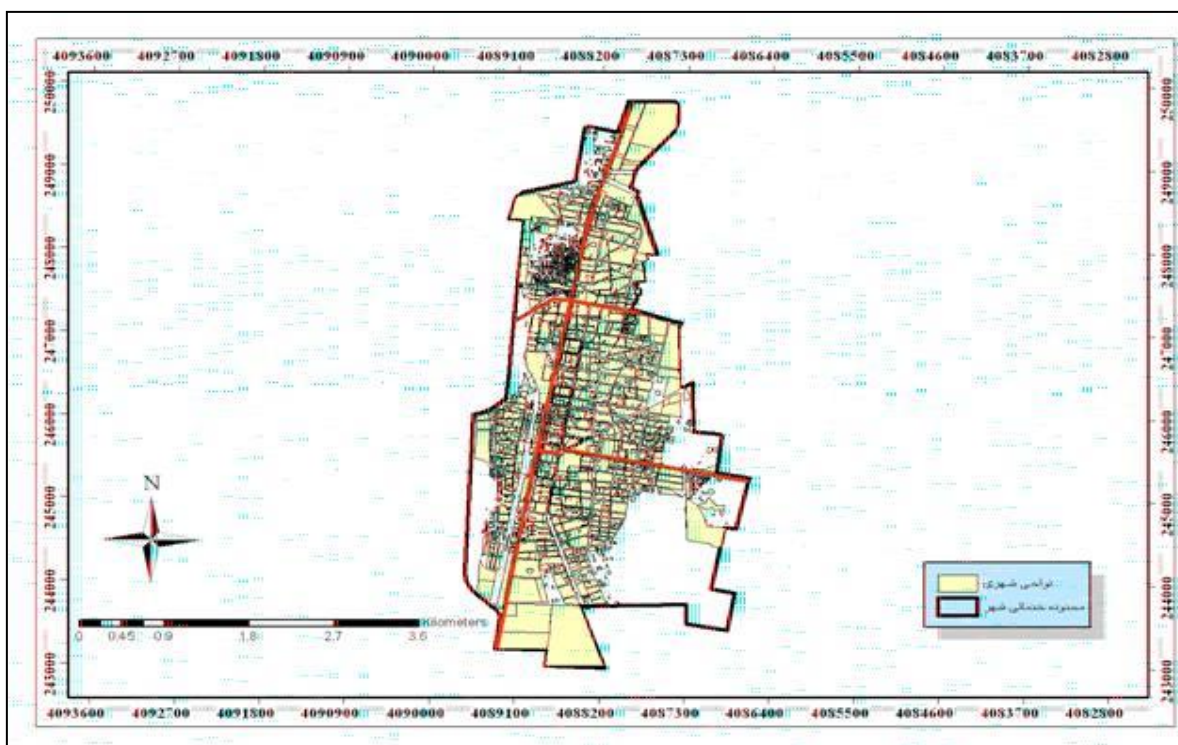
روش‌شناسی و مدل مفهومی تحقیق

با توجه به ماهیت موضوع، رویکرد حاکم بر این پژوهش پیمایشی است که با استفاده از پرسشنامه پژوهش‌گر ساخته (بر اساس یافته‌های چارچوب نظری) صورت گرفته است. هم‌چنین در طراحی پرسشنامه از طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت با دامنه پاسخ‌های ۱ تا ۵ (اصلاً، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) بهره گرفته شده است. نتایج حاصله نیز از طریق روش تحلیل عاملی جهت سنجش میزان تاثیر گردشگری در ابعاد مختلف کیفیت زندگی جامعه میزبان ارائه می‌گردد. محدوده جغرافیایی پژوهش شهر بندرتراکم با ۱۵۷۷۵ خانوار با جمعیت ۴۵۲۴۹ نفر بر طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ است. حجم نمونه نیز در این پژوهش با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۷۵ نفر برآورد شده، که به روش تصادفی انتخاب گردیده است. برای تعیین پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ، میزان ۸۶ درصد به دست آمده که نشان از انسجام درونی پرسشنامه دارد. در این راستا به منظور تبیین بیشتر موضوع و انطباق آن با فعالیت‌های پیمایشی، انتخاب متغیرها جهت سنجش تاثیر گردشگری بر ابعاد کیفیت زندگی در محدوده نظر از طریق سه بعد اصلی: اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و بعد فیزیکی که شامل دو بخش تسهیلات، زیرساخت‌ها و زیست محیطی می‌باشد که در جدول شماره (۳) ذکر گشته و هم‌چنین بنابراین با ابعاد و متغیرهای مذکور مدل مفهومی تحقیق بر اساس شکل زیر ارائه شده است.

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق

منطقه مورد مطالعه تحقیق شهر بندر ترکمن در ساحل جنوب شرقی دریای خزر و در جلگه‌ی پست و هموار گرگان در حدود ۴۰ کیلومتری شمال غربی مرکز استان گلستان (گرگان) واقع شده و دارای مختصات ۵۴ درجه و ۴ دقیقه و ۱۵ ثانیه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۵۳ دقیقه و ۳۰ ثانیه عرض شمالی می‌باشد (شکل ۲) (جعفری، ۱۳۶۸: ۱۱۴). یکی از توانمندی‌های شهر بندر ترکمن به عنوان یک شهر ساحلی، در کنار فعالیت‌های شیلاتی و بندری، گردشگری می‌تواند باشد به شرطی که از داده‌ها و موهبت‌های خدادادی آن از جمله سواحل طولانی دریای خزر و خلیج گرگان و شبه جزیره میانکاله که در راس آن آشوراده قرار دارد، استفاده مطلوب و بهینه صورت گیرد. در این صورت می‌تواند به عنوان یکی از مناطق مستعد در خصوص جذب گردشگر در استان و شمال ایران محسوب گردد. از مهم‌ترین مناطق و جاذبه‌های گردشگری این منطقه می‌توان به جزیره آشوراده در شبه جزیره میانکاله، مسابقات اسبدوانی، دیوار تاریخی قزل آلان، نواحی ساحلی مانند محل شنا، اسکله و بازارچه ساحلی شهر و تالاب گمیشان اشاره نمود (آنامرادنژاد، ۱۳۸۷: ۱۴۰-۱۳۳).

شکل ۲: نقشه شهر بندر ترکمن

جدول ۳- شاخص‌ها و متغیرهای مورد مطالعه

موضوع	ابعاد و شاخص‌های اصلی	مؤلفه	متغیر
اقتصادی		استغال‌زایی، درآمدزایی، فرصت‌های سرمایه‌گذاری، قیمت کالاها و خدمات (مثبت/منفی)	ایجاد فرصت‌های اشتغال در شهر
			تنوع فرصت‌های اشتغال در شهر
			افزایش میزان درآمد
			افزایش اشتغال در بخش خدماتی
			افزایش تولیدات صنایع دستی
			افزایش فرصت‌های سرمایه‌گذاری
			رونق حمل و نقل در شهر
			افزایش قیمت مواد غذایی
			افزایش بیکاری فصلی
			افزایش شاغلان غیربومی
زیست‌محیطی		تسهیلات و زیرساخت‌ها (مثبت/منفی)	ایجاد امکانات اقامتی (هتل/مسافرخانه) در شهر و افزایش اقامت گردشگران
			احداث امکانات خدماتی-تفریحی در مناطق گردشگری شهر
			استفاده از زمین‌های خالی اطراف مناطق گردشگری جهت احداث امکانات خدماتی/رفاهی
			دوطرفه کردن مسیرهای منتهی به مناطق گردشگری و نظم ترافیکی
			مناسب نبودن امکانات خدماتی (سرویس‌های بهداشتی) در مناطق گردشگری و نارضایتی گردشگران
			مناسب نبودن فضای بازارچه ساحلی منطقه گردشگری اسکله شهر و دشواری خرید و فروش
			احداث امکانات خدماتی-تفریحی در مناطق گردشگری شهر
			گردشگری و اهمیت یافتن محیط طبیعی در نزد ساکنان شهر
			گردشگری و بهبود سیستم دفع فاضلاب
			گردشگری و حفاظت مناطق ساحلی
تأثیر گردشگری بر کیفیت زندگی جامعه میزبان		زیست محیطی (مثبت/منفی)	گردشگری و آلودگی صوتی
			گردشگری و افزایش ترافیک
			گردشگری و افزایش مواد زائد در مناطق ساحلی
			گردشگری و آلودگی آب مناطق ساحلی

گردشگری و بهبود روابط عمومی ساکنان و ارتباط با دیگر قومیت‌ها	آداب و رسوم، روابط اجتماعی، ارزشهای فرهنگی. مثبت/منفی))	فرهنگی - اجتماعی
گردشگری و آشنایی ساکنان با زبان‌های گوناگون		
گردشگری و آشنایی ساکنان با فرهنگ‌های گوناگون		
گردشگری و تقویت دید مناسب نسبت به فرهنگ ساکنان		
گردشگری و اهمیت یافتن فرهنگ محلی در نزد خود ساکنان		
گردشگری و زمینه مناسب جهت معرفی فرهنگ ساکنان		
گردشگری و افزایش جرم و جنایت		
گردشگری و افزایش لغات خارجی در زبان محلی ساکنان.		
گردشگری و تغییر پوشش محلی ساکنان		
گردشگری و تغییر ذائقه مصرف غذایی ساکنان		
گردشگری و تغییر الگوی مسکن ساکنان		
گردشگری و اختلاف و تنش بین ساکنان و گردشگران		
گردشگری و عرضه محصولات فرهنگی منطقه بر طبق سلیقه گردشگران.		

یافته‌ها

تحلیل عاملی^{۱۴} یکی از تکنیک‌های آماری است که از اوایل دهه ی ۱۹۶۰ میلادی تاکنون در جغرافیا مورد توجه زیادی قرار گرفته است. از این روش برای تعیین مناطق، طبقه بندی شهرها و تجزیه تحلیل‌های جامعه شهری و نیز اندازه‌گیری تغییرات فضایی در بهداشت اجتماعی و اقتصادی استفاده زیادی می‌شود (ضرابی و شاهینودی، ۱۳۸۹: ۲۳). در واقع تحلیل عاملی نام عمومی است برای برخی از روش‌های آماری چند متغیره که هدف اصلی آن خلاصه کردن اطلاعات زیاد است. به هر حال خلاصه کردن اطلاعات باید به ترتیبی صورت گیرد که نتیجه‌ی خلاصه شده از نظر مفهوم معنادار باشد (تقوایی و رحمتی، ۱۳۸۵: ۱۲۳). ویژگی عمده این تکنیک نیز، کاهش متغیرها به چند عامل با استفاده از روش‌های ریاضی پنهان و پیچیده است (طالبی و زنگی آبادی، ۱۳۸۰: ۱۲۸). چرا که تحلیل عاملی یک تکنیک چند متغیره رایج است هدف آن به طور خلاصه قرار دادن p متغیر اصلی در یک ترکیب خطی از k

تعداد کوچکتری از متغیرهای پنهان است، که عامل نامیده می‌شود (Pison, et al, 2003: 145-146). این روش به طور کلی دارای پنج مرحله به این شرح می‌باشد: الف) تشکیل ماتریس داده‌ها، ب) محاسبه ماتریس همبستگی، ج) استخراج عامل‌ها، د) دوران عامل‌ها، ه) نامگذاری عامل‌ها (ابراهیم زاده و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۴). تحقیق حاضر نیز جهت سنجش تاثیر گردشگری بر جنبه‌های مختلف کیفیت زندگی جامعه میزبان از این روش استفاده کرده است.

تحلیل میزان تاثیر گردشگری بر جنبه‌های مختلف کیفیت زندگی جامعه میزبان

در تحقیق حاضر بعد از طی مراحل ۵ گانه فوق شاخص‌های مورد استفاده به ۴ عامل از طریق چرخش واریماکس تقلیل یافته‌اند که این ۴ عامل در مجموع ۷۷٫۷ درصد از واریانس را تبیین می‌نمایند. در جدول شماره (۴) مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی هر یک از عوامل آمده است.

جدول ۴- نام عامل‌ها، مقادیر ویژه، درصد واریانس و واریانس تجمعی در تحلیل داده‌ها

نام عامل‌ها	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
اقتصادی	۴٫۸۵	۲۸٫۵۶	۲۸٫۵۶
اجتماعی - فرهنگی	۳٫۶۵	۲۱٫۴۴	۵۰
فیزیکی (زیست محیطی)	۲٫۵	۱۵٫۱۷۳	۶۵٫۱۷۳
فیزیکی (زیرساخت‌ها و تسهیلات)	۲٫۰۱	۱۲٫۵۹	۷۷٫۷۶۳

عامل اول: جنبه اقتصادی

در این عامل ۶ متغیر بارگذاری شده و مقدار ویژه این عامل ۴/۸۵ بوده و ۲۸/۵۶ درصد از واریانس را نیز تبیین می‌نماید. این عامل در بین عوامل ۴ گانه بیش‌ترین تاثیرپذیری را از گردشگری در منطقه نشان می‌دهد. این امر نشان می‌دهد که جاذبه‌های گردشگری شهر بندرترکمن مانند شبه جزیره میانکاله (آشورآده)، اسکله و بازارچه ساحلی به همراه جاذبه‌های فرهنگی منطقه با جذب گردشگر توانسته تغییراتی را در اقتصاد مردم منطقه سبب گردد. چرا که گردشگری و وجود گردشگر سبب ایجاد اشتغال خدماتی، تولید و فروش صنایع دستی، رونق حمل و نقل، افزایش فرصت‌های سرمایه گذاری و... در منطقه گشته است. این تغییرات هر چند ناچیز باشد به توانمندی گردشگری بر تاثیرگذاری اقتصادی آن در زندگی ساکنان جامعه میزبان دلالت دارد و این نکته مهم را برجسته می‌نماید که در صورت مدیریت بهینه و کارآمدتر (مانند مدیریت ماندگاری گردشگران در شهر و بهبود امکانات و تسهیلات اقامتی و رفاهی) می‌توان تاثیرگذاری گردشگری را در این جنبه از زندگی ساکنان جامعه میزبان تقویت

نمود. متغیرهای بارگذاری شده در عامل اول و میزان همبستگی آن‌ها با این عامل در جدول شماره (۵) ارائه شده است. همچنین با توجه به ماهیت و محتوای شاخص‌های یاد شده، این عامل را می‌توان اقتصادی نامگذاری نمود.

جدول ۵- متغیرهای عامل اول

ردیف	شاخص	همبستگی
۱	گردشگری و ایجاد فرصت‌های اشتغال در شهر	٪۹۲
۲	گردشگری و تنوع فرصت‌های اشتغال در شهر	٪۸۷
۳	گردشگری و افزایش درآمد ساکنان شهر	٪۷۱
۴	گردشگری و افزایش اشتغال بخش خدمات در شهر	٪۸۲
۵	گردشگری و افزایش تولیدات صنایع دستی در شهر	٪۶۵
۶	گردشگری و رونق حمل و نقل در شهر	٪۷۵

عامل دوم: جنبه اجتماعی - فرهنگی

در این عامل نیز ۵ متغیر بارگذاری و مورد استفاده قرار گرفته و مقدار ویژه این عامل ۳/۸۵ است که ۲۱/۴۴ درصد از واریانس را نیز پوشش می‌دهد. این جنبه بعد از بخش اقتصادی بیش‌ترین تأثیرپذیری را داشته است و نشان می‌دهد که گردشگری و ورود گردشگران از نقاط مختلف کشور باعث آشنایی ساکنین با سایر فرهنگ‌ها، بهبود تعامل و روابط عمومی، افزایش عزت نفس و آگاهی نسبت به فرهنگ خویش و... گشته است. همچنین با توجه به ماهیت و محتوای شاخص‌های یاد شده، این عامل را می‌توان اجتماعی - فرهنگی نامگذاری نمود.

جدول ۶- متغیرهای عامل دوم

ردیف	شاخص	همبستگی
۱	گردشگری و بهبود روابط عمومی و ارتباط با دیگر قومیت‌ها	٪۷۷
۲	گردشگری و آشنایی با آداب و رسوم دیگر قومیت‌ها	٪۷۴
۳	گردشگری و ایجاد دید مثبت نسبت به آداب و رسوم و فرهنگ منطقه	٪۸۱
۴	گردشگری و اهمیت یافتن آداب و رسوم محلی در نزد ساکنین و عزت نفس	٪۸۸
۵	گردشگری و ایجاد زمینه مناسب جهت معرفی فرهنگ و آداب و رسوم منطقه	٪۹۴

عامل سوم: جنبه فیزیکی (مسائل زیست محیطی)

مقدار ویژه این عامل ۲/۵ بوده که ۱۵/۱۷۳ درصد از واریانس را تبیین می‌کند هم‌چنین در این عامل ۳ متغیر بارگذاری شده است. قرار گرفتن این عامل در رتبه سوم نشان می‌دهد که گردشگری و ورود گردشگران به شهر تاثیر کمتری را بر زیباسازی، حفاظت و بهره برداری از جاذبه‌های طبیعی منطقه را به همراه داشته است. در حالی که تقویت این عامل خود می‌تواند منجر به تقویت عامل‌های دیگر گشته و هم‌چنین رضایتمندی از محیط سکونت را در بین ساکنین افزایش دهد. هم‌چنین با توجه به ماهیت و محتوای متغیرهای یاد شده، این عامل را می‌توان مسائل زیست محیطی جنبه فیزیکی نامگذاری نمود.

جدول ۷- متغیرهای عامل سوم

ردیف	شاخص	همبستگی
۱	گردشگری و اهمیت یافتن محیط طبیعی در نزد ساکنین	٪۸۹
۲	گردشگری و اهمیت یافتن حفظ و صیانت جاذبه‌های طبیعی در نزد ساکنین	٪۸۱
۳	گردشگری و حفاظت و زیباسازی مناطق ساحلی توسط مسئولین شهر	٪۶۷

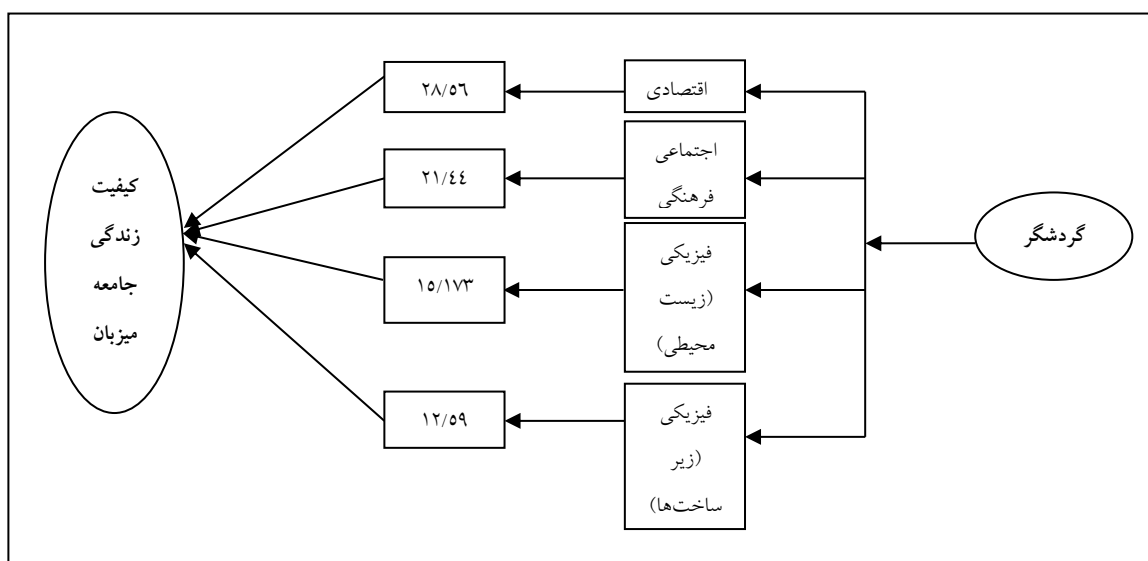
عامل چهارم: جنبه فیزیکی (تسهیلات و زیرساخت‌ها)

در این عامل ۴ متغیر بارگذاری گشته و مقدار ویژه این عامل ۲/۰۱ بوده و ۱۲/۵۹ درصد از واریانس را نیز تبیین می‌نماید. این عامل در بین عوامل ۴ گانه کمترین تاثیرپذیری را از گردشگری داشته است و نشان می‌دهد وجود گردشگری در منطقه باعث بهبود تسهیلات و زیرساخت‌های لازمه در شهر به گونه‌ای که هم سبب بهره برداری بهینه از مزایای گردشگری و هم منتفع شدن ساکنین و جامعه میزبان از آن گردد نگشته است. تقویت این عامل اهمیت شایانی را در مدیریت پایدار گردشگری در منطقه می‌تواند داشته باشد زیرا تقویت آن سبب تقویت عامل‌های دیگر نظیر عامل اقتصادی و زیست محیطی نیز می‌گردد و هم‌چنین سبب منتفع شدن و استفاده خود جامعه میزبان نیز خواهد گشت. که در نهایت رونق گردشگری در منطقه و بهبود کیفیت زندگی جامعه میزبان را به همراه خواهد داشت. هم‌چنین با توجه به ماهیت و محتوای شاخص‌های یاد شده، این عامل را می‌توان مسائل تسهیلاتی و زیرساختی جنبه فیزیکی نامگذاری نمود.

جدول ۸- متغیرهای عامل چهارم

ردیف	شاخص	همبستگی
۱	گردشگری و احداث امکانات اقامتی در شهر.	٪۶۳
۲	گردشگری و احداث امکانات خدماتی - تفریحی در کانون‌های گردشگری شهر.	٪۶۵
۳	گردشگری و بهبود امکانات بهداشتی در کانون‌های گردشگری شهر.	٪۷۶
۴	گردشگری و بهبود مسیرهای حمل و نقل منتهی به کانون‌های گردشگری شهر.	٪۸۱

شکل شماره (۳) میزان تاثیرگذاری گردشگری را بر این عوامل ۴ گانه کیفیت زندگی جامعه میزبان (شهر بندر ترکمن) را نشان می‌دهد.

شکل ۳: تاثیر گردشگری بر کیفیت زندگی جامعه میزبان

نتیجه گیری

امروزه جهت برنامه‌ریزی ساختاری و جامع‌تر برای شهر می‌بایستی به برنامه‌ریزی فضای شهر توجه بیشتری گردد. این رویکرد نیز لزوم توجه به عنصر اصلی مقوله فضا یعنی پویایی آن را بیشتر جلوه‌گر می‌نماید. زیرا فضایی است

که بازیگر اصلی آن، انسان بوده که در هر برهه زمانی خاص، نیازها، تمایلات و الزامات خاصی را در اولویت اعمال خود قرار داده و سبب بازساخت و خلق فضاهایی جدید در این عرصه می‌گردد. یکی از جریانات و معلولات قوی دوره معاصر تحت عناوین مدرنیسم و پست مدرنیسم نیز پدیده‌ای به نام گردشگری و اوقات فراغت می‌باشد که سبب سرازیر گشتن گردشگران جهت مرتفع ساختن نیازهای گذران اوقات فراغت خویش در مکان‌های مقصد گشته و بالطبع ورود این گردشگران سبب بازساخت و تغییرات گسترده‌ای در تمام ابعاد زندگی ساکنان مناطق مقصد می‌گردد که ممکن است به همراه تاثیرات مثبت و یا منفی باشند. لذا لزوم توجه به این تغییرات، شناخت و هدایت آن می‌تواند ابزاری مناسب جهت ارتقاء کیفیت زندگی ساکنان مناطق میزبان گردشگران قلمداد گردد. چرا که آینده زندگی بشر بر درک بهتر عواملی خواهد بود که بر کیفیت زندگی انسان تاثیرگذار هستند. نوشتار حاضر با درک این موضوع تاثیر گردشگری را بر کیفیت زندگی ساکنین شهر بندرترکمن به عنوان جامعه میزبان، مورد مطالعه قرار داده است و در این راه از روش تحلیل عاملی سود جسته است. با استفاده از این روش متغیرهای مورد مطالعه به ۴ عامل کاهش یافته‌اند که مجموعاً ۷۷/۷ درصد از واریانس را تبیین می‌کنند. که این عامل بر اساس شاخص‌های بارگذاری شده در آن‌ها به ترتیب: عامل اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، فیزیکی (زیست محیطی) و فیزیکی (زیرساخت‌ها) نام گذاری شده‌اند. در بین این ۴ عامل نیز عامل اقتصادی به تنهایی ۲۸/۵۶ درصد واریانس را تبیین کرده است و بیش-ترین تاثیرپذیری را نشان می‌دهد و عامل‌های اجتماعی- فرهنگی (۲۱/۴۴ درصد)، فیزیکی -زیست محیطی (۱۵/۱۷۳ درصد)، فیزیکی- زیرساخت‌ها (۱۲/۵۹ درصد) در مراتب بعدی قرار دارند. موارد فوق نشان می‌دهند که گردشگری می‌تواند در شهر بندرترکمن باعث بهبود وضعیت اقتصادی ساکنین و ایجاد منابع درآمدی و اشتغال جدید گردد هم-چنین باعث بهبود و ارتقاء زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی زندگی ساکنین گردد. منتها جهت تقویت و حمایت این جریان در شهر اقدامات مناسبی صورت نگرفته است چرا که تاثیر گردشگری بر بعد فیزیکی (زیست محیطی)- زیرساخت‌ها) شهر کمتر از ابعاد و عامل‌های دیگر بوده است. در حالی که تقویت و بهبود این جنبه خود می‌تواند سبب ارتقاء بیشتر جنبه‌های دیگر زندگی ساکنین نظیر جنبه‌های اقتصادی و اجتماعی فرهنگی گردد.

منابع

- ابراهیم زاده، عیسی؛ آقاسی زاده، عبدالله (۱۳۸۸)، «تحلیل عوامل موثر بر گسترش گردشگری در ناحیه ساحلی چابهار با استفاده از مدل راهبردی SWOT»، *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، شماره ۱، صص ۱۲۸-۱۰۷.
- ابراهیم زاده، عیسی؛ اسکندری ثانی، محمد؛ اسمعیل نژاد، مرتضی (۱۳۸۹)، «کاربرد تحلیل عاملی در تبیین الگوی فضایی توسعه و توسعه نیافتگی شهری - منطقه‌ای در ایران»، *جغرافیا و توسعه*، شماره ۱۷، صص ۲۸-۷.
- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا؛ مهدوی، داوود (۱۳۸۵)، «راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT: دهستان لواسان کوچک»، *نشریه مدرس علوم انسانی*، شماره ۲، صص ۳۰-۱.
- اکبرپور، محمد؛ نوربخش، فاطمه (۱۳۸۹)، «نقش اکوتوریسم در توسعه پایدار شهری و روستایی نمونه موردی جزیره قشم»، *مسکن و محیط روستا*، شماره ۱۳۲، صص ۷۶-۶۱.
- مرادنژاد، آنا، بردی، رحیم (۱۳۸۷)، «نگرشی جغرافیایی به بندر ترکمن»، نشر گلستان: انتشارات مخته‌مقلی فراغی.
- باسرخ، مهدی؛ عاقلی کهنه شهری، لطفعلی؛ مسائلی، ارشک (۱۳۸۹)، «رتبه بندی شاخص‌های کیفیت زندگی در استان‌های کشور»، *رفاه اجتماعی*، شماره ۳۷، صص ۹۵-۱۱۲.
- بهنیافر، ابوالفضل؛ منصوری دانشور، محمدرضا (۱۳۸۹)، «پهنه بندی آمایشی با رویکرد ارزیابی چند عامله و استفاده از مدل AHP به منظور توسعه گردشگری در محیط GIS»، *آمایش (فصلنامه جغرافیایی)*، شماره ۹، صص ۱-۱۸.
- پهلوان‌زاده، حمیده؛ رضوانی، محمدرضا؛ محمدی استاد کلایه، امین (۱۳۹۱)، «ارزیابی کیفیت زندگی در روستاهای ادغام شده پس از سوانح طبیعی مورد مجموعه ادغامی پیش کمر - استان گلستان»، *مسکن و محیط روستا*، شماره ۱۳۷، صص ۹۷-۱۱۵.
- تقوایی، مسعود، قائد رحمتی، صفر (۱۳۸۵)، «تحلیل شاخص‌های توسعه فرهنگی استان‌های کشور»، *فصلنامه جغرافیا و توسعه ناحیه ای*، شماره ۷، صص ۱۱۷-۱۳۲.

- تقوی، مهدی؛ قلی‌پور سلیمانی، علی (۱۳۸۸)، «عوامل موثر بر رشد صنعت گردشگری ایران»، *پژوهشنامه اقتصادی*، سال نهم، شماره سوم، صص ۱۷۲-۱۵۷.
- جعفری، عباس (۱۳۶۸)، «*نقشه خوانی گیتاشناسی*»، چاپ سوم، انتشارات گیتاشناسی، تهران.
- حاجی نژاد، علی؛ پورطاهری، مهدی؛ احمدی، علی (۱۳۸۸)، «تاثیرات گردشگری تجاری بر توسعه کالبدی-فضایی مناطق شهری، مطالعه موردی: شهر بانه»، *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، شماره ۷۰، صص ۹۱-۱۰۹.
- حریرچی، امیرمحمود؛ میرزایی، خلیل، جهرمی، اعظم (۱۳۸۸)، «چگونگی وضعیت کیفیت زندگی شهروندان شهر جدید پردیس»، *فصلنامه پژوهش اجتماعی*، سال دوم، شماره ۴، صص ۸۹-۱۱۰.
- خانی، فضیله؛ قاسمی، ابوطالب؛ جانی، سمیه؛ قنبری نسب، علی (۱۳۸۸)، «بررسی اثرات گردشگری ساحلی با تکیه بر نظرسنجی از خانوارهای روستایی مطالعه موردی: روستای چمنخاله شهرستان لنگرود»، *فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیای انسانی*، سال اول، شماره ۴، صص ۶۴-۵۱.
- ربانی خوراسگانی، علی؛ کیانپور، مسعود (۱۳۸۶) «مدل پیشنهادی برای سنجش کیفیت زندگی مطالعه موردی شهر اصفهان»، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی*، شماره ۵۸-۵۹، صص ۱۰۸-۶۷.
- رضوانی، محمدرضا؛ متکان، علی‌اکبر؛ منصوریان، حسین؛ ستاری، محمدحسین (۱۳۸۸)، «توسعه و سنجش شاخص‌های کیفیت زندگی شهری مطالعه موردی: شهر نورآباد استان لرستان»، *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، سال اول، شماره ۲، صص ۸۷-۱۱۰.
- زاهدی، شمس السادات، نجفی، ملک محمد (۱۳۸۸)، «گردشگری و توسعه پایدار: ضرورت جاری سازی حفاظت محیطی در سیاست های توسعه گردشگری»، *مطالعات جهانگردی*، شماره ۱۱، صص ۲۲-۱.
- شجاعی، منوچهر؛ نوری، نورالدین (۱۳۸۶)، «بررسی سیاست های دولت در صنعت گردشگری و ارایه الگوی توسعه پایدار صنعت گردشگری کشور»، *دانش مدیریت*، شماره ۷۸، صص ۹۰-۶۳.
- صدر موسوی، ستار؛ دخیلی کهنمویی، جواد (۱۳۸۶)، «ارزیابی وضعیت تسهیلات گردشگری استان آذربایجان شرقی از دید گردشگران»، *پژوهش‌های جغرافیایی*، شماره ۶۱، صص ۱۴۳-۱۲۹.

- ضرابی، اصغر؛ شاهپوندی، احمد (۱۳۸۹)، «تحلیلی بر پراکندگی شاخص‌های توسعه اقتصادی در استان‌های ایران»، *جغرافیا و برنامه ریزی محیطی*، سال ۲۱، شماره ۳۸، صص ۱۷-۳۲.
- ضیایی، محمود؛ ترابیان، پونه (۱۳۸۹)، «سنجش سطح قابل قبول اثرات منفی اجتماعی گردشگران بر جوامع محلی در ایران مورد مطالعه سکونتگاه‌های روستایی حوضه‌ی تالاب پریشان»، *جغرافیا*، شماره ۲۷، صص ۲۵-۵۲.
- طالب، مهدی؛ بخشی‌زاده، حسن؛ میرزایی، حسین (۱۳۸۷)، «مبانی نظری مشارکت اجتماع روستایی در برنامه‌ریزی گردشگری روستایی در ایران»، *فصلنامه روستا و توسعه*، شماره ۴، صص ۲۵-۵۲.
- طالبی، هوشنگ؛ زندگی آبادی، علی (۱۳۸۰)، «تحلیل شاخص‌ها و تعیین عوامل موثر در توسعه انسانی شهرهای بزرگ کشور»، *تحقیقات جغرافیایی*، شماره ۶۰، صص ۱۲۴-۱۴۲.
- فاضل‌نیا، غریب؛ هدایتی، صلاح (۱۳۸۹)، «راهبردهای مناسب برای توسعه گردشگری دریاچه ی زریوار»، *جغرافیا و توسعه*، شماره ۱۹، صص ۱۴۵-۱۷۰.
- فرجی ملائی، امین؛ عظیمی، آزاده؛ زیاری، کرامت‌الله (۱۳۸۹)، «تحلیل ابعاد کیفیت زندگی در نواحی شهری ایران»، *پژوهش و برنامه ریزی شهری*، شماره ۲، صص ۱-۱۶.
- فرهودی، رحمت‌الله؛ شورچه، محمود؛ صبوری، حسین (۱۳۸۹)، «برآورد اثر تغییرات فصلی بر درآمد گردشگری معبد آناهیتا با تحلیل رگرسیونی»، *جغرافیا و توسعه*، شماره ۱۷، صص ۴۵-۶۲.
- فنی، زهره؛ محمدنژاد، علی (۱۳۸۸)، «نقش مدیریت شهری در توسعه گردشگری (مطالعه موردی: شهر رامسر)»، *مطالعات جهانگردی*، شماره ۱۱، صص ۱۰۱-۱۲۲.
- جایی، فیروز؛ علیقلی‌زاده، ناصر؛ بدری، علی؛ فرجی سبکبار، حسنعلی (۱۳۸۶)، «نگرش جامعه میزبان به اثرات محیطی و اقتصادی گردشگری در نواحی روستایی: مطالعه ی موردی بخش مرکزی شهرستان نوشهر»، *فصلنامه روستا و توسعه*، شماره ۱، صص ۱-۲۲.

- قربانی، رسول؛ تیموری، راضیه (۱۳۸۹)، «تحلیلی بر نقش پارک‌های شهری در ارتقای کیفیت زندگی شهری با استفاده از الگوی Seeking-Escaping نمونه موردی: پارک‌های شهری تبریز»، *پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*، شماره ۷۲، صص ۶۱-۴۷.
- کدیور، علی اصغر؛ سقایی، مهدی (۱۳۸۴)، «ساماندهی گردشگری در تفرجگاه‌های پیرامون شهری (مطالعه موردی: دره اخلمد)»، *تحقیقات جغرافیایی*، شماره ۸۳، صص ۱۳۴-۱۱۱.
- موسوی، نجف؛ باقری کشکولی، علی (۱۳۹۱)، «ارزیابی توزیع فضایی کیفیت زندگی در محلات شهر سردشت»، *پژوهش و برنامه ریزی شهری*، شماره ۹، صص ۹۵-۱۱۶.
- مومنی، مصطفی؛ صرافی، مظفر؛ قاسمی خوزانی، محمد (۱۳۸۷)، «ساختار و کارکرد گردشگری مذهبی- فرهنگی و ضرورت مدیریت یکپارچه در کلان شهر مشهد»، *جغرافیا و توسعه*، شماره ۱۱، صص ۳۸-۱۳.
- نوری کرمانی، علی؛ ذوقی، ایوب؛ یاری حصار، ارسطو؛ علایی، مسعود (۱۳۸۸)، «گردشگری شهری و پیوند عملکردی آن با اکوتوریسم، مطالعه موردی: استان کردستان»، *فضای جغرافیایی*، شماره ۲۶، صص ۱۵۶-۱۳۷.
- هزارجریبی، جعفر؛ نجفی، ملک محمد (۱۳۸۹)، «اعتماد اجتماعی و توسعه گردشگری»، *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، شماره ۷، صص ۷۰-۵۳.
- Andereck, K., Nyaupane. G, (2011), "Exploring the nature of tourism and quality of life perceptions among residents" *journal of travel research*, 50 (3): 248-260.
- Andriotis, K, Vaughan. R, (2003), "urban residents attitudes toward tourism development: the case of crete", *journal of travel research*, (42): 172-175.
- Aref, F, (2011), "The effect of tourism on quality of life: a case study of shiraz, iran". *Life science journal*, vol. 8, issue , pp: 26-30.
- Holjeva, Ivanka, (2003), "A Vision of Tourism and the Hotel Industry in the 21 Century", *Hospitality management* , 22: 129-134.
- Kim, K, (2002), "The effects of tourism impacts upon quality of life residents in the community" Virginia Polytechnic Institute and State University Blacksburg, Virginia.
- Mason, P, (2003), "*Tourism Impacts, Planning and Management*", **Butterworth-Heinemann**.
- Neal, J, Uysal. M, Sirgy. M, (2007), "The effect of tourism services on travelers quality of life", *journal of travel research*, 46: 154-163.

Pison , G, Rousseeuw, P, Filzmoser, P, Croux, C, (2003), "*Journal of Multivariate Analysis*", 84: 145-172.

Qub, (2005), "Definition of key indicators for the analysis of impact of cultural tourism strategies on urban quality of life", The PICTURE project is financed by the European Commission, Sixth Framework Programme of Research.

Roback, J, (1982), "Wages, rents and the quality of life", *journal of Political Economy*, 90 (6): 1257-1278.

Saraniemi. S, Kylanen. M, (2011), "Problematizing the concept of tourism destination: an analysis of different theoretical approaches", *journal of travel research*, 50 (2): 133-143.

Schaloch. R, Bonham. G, Marchand. C, (2000), "Consumer based quality of life assessment: a path model perceived satisfaction", *Evaluation and program planning*, 23: 77-87.

School of planning and architecture (spa), (2009), "Monograph on quality of life indicators". New Delhi, *Department of environmental planning*.

Tazebay, I, Somunch, M, Akpınar, N, (2010), "A quantitative assessment for quality of life: the case study of metropolitan Ankara, turkey", *African journal of agricultural research*, 5 (12): 1360-1372. June, 2010.

Yoon.Y, (2002), "Development of a structural Model for Tourism Destination Competitiveness from stakeholders, perspectives, theses of Doctor from Philosophy. viryind polytechnic institute and state university.